

בעז"ה

קונטרס

זעדיס

בענין לימוד המוסר

כולל אברכים
"דעת שלמה"
פניה"ק ירושלים תוכב"א

בעז"ה

קונמרם

זעזיז

בענין לימוד המזוהר

שנמסרו ע"י

הגאון הרב יהודה מנדלסון שליט"א
מנהל רוחני דיישיבת גבעת שאול

תשרי תשס"ט

כולל אברכים "דעת שלמה"
מיסודו של מון המשגיח רבי שלמה וילכה וללה"ה
פניה"ק ירושלים תוכב"א

דברים אחרים

בשמוחה רבה הגנו מגישים בזה קונטרס קטן מעט הכמות ורב האיכות ובו סידרת וועדים בענני לימוד המוסר שנאמרו ע"י הגאון הרב יהודה מנדלסון שליט"א מנהל הוועני דשיבת גבעת שאל לפני אברכי הכולל "דעת שלמה" מיסודו של מרן המשיג רבי שלמה וולבה גלדיה בזמן קץ תשס"ז ושנו בחלקם בקץ תשס"ח, מטרת הוועדים היתה כדי לחזק ולכוון ענין לימוד המוסר אצל בני הכולל בראותנו כי הסבה הראשונה לחולשת לימוד המוסר בקרב בני התורה בורונו הוא חסרון הידיעה בצורת לימוד המוסר כפי שדנהיל לנו מרן הגר"ם זצוק"ל, ומסיבה זו ראינו צורך גדול להדפיס לזכות בהם את כל קהל בני התורה די בכל אתר ואתר לחזק ולהתחזק בלימוד הקדוש הזה כי הוא ורק הוא תקוותנו בורונו השפל לזכות לעבוד את בוראנו באמת ובתמים ולחיות חיים אמתיים לפני ה'.

הוועדים נערכו בשעתם כצורת אמירתם ע"י האברך כמדרשו הרב יל. שליט"א ששמע את הוועדים ועך אותם בטוב טעם ודעת, וגם היו למראה עיניו של הגר"ם מנדלסון שליט"א שסמך ידו על הדברים. תשיח לו, זכות הרבים שיתקדו ללימוד המוסר בעקבות הדברים תעמוד לו להתבך בכל משאלות לבו לטובה. הוועדים נדפסו כבר בחודש ניסן תשס"ח לכבודם של ידידי ותומכי הכולל, וכעת נדפס מחדש עם תיקונים והוספות קלים.

כאן המקום להודות למורנו הג"ר יהודה שליט"א שמא יסודו של הכולל מטריח עצמו תמידים כסדרן לכון ולהדריך את בני הכולל בדרכי העבודה ותיקון המדות. תדי משכורתו שלימה מאת אדון כל ויזכה למלאות שאיפתו הנשגבה להגדיל ולהרבות תורת לימוד ועסק המוסר בכל מקומות התורה, וימלא ה' כל משאלות לבו לטובה ולבירה.

תפילתנו ותקוותנו שהדברים ישיגו את מטרתם ונזכה להתקרב לבוראנו בלב טהור באמת ובתמים, אכ"י.

חודש תשרי תשס"ט

לעילוי נשמות

אדמו"ר מרן המשיג

רבי שלמה כ"ר משה וולבה זללה"ה

נסתלק לבית עולמו

י"ז ניסן ב' דחוד"מ פסח תשס"ה

כל הזכויות שמורות

כולל אברכים "דעת שלמה"
פעיד"ק ויושלים תובכ"א

דעת - שלמה

ת.ד. 23967

ירושלים 91239

פרק א'

הקדמות ללימוד המוסר – הקושי והנהיגות

על ענין לימוד מוסר אפשר למצוא בחלקים של עלי שור 'תורה שבכתב', אך לפעמים יותר נוח לשמוע דברים בעל פה, אפשר לדון עליהם ולברר אותם.

כל חכמה יש לה הקדמות

אנו הולכים בעקבות הידיעה שיראת ה' היא חכמה, וכידוע לחכמה דרושות הקדמות. המשגיח ז"ל היה תמיד מביא מה שכתב הרמב"ם במורה נבוכים שכל האנשים רוצים להיות חכמים, א"כ למה החכמים מועטים? מפני שאין בני אדם מוכנים לעבור את ההקדמות. אותו אדם שמשתוקק להיות חכם, ראה ציור של הדבר הסופי והתפעל ממנו; הוא ראה רופא שבודק ומאבחן ונותן דיאגנוזה מדויקת, אבל אינו שם אל לבו שלפני שמוגיעים לכן ישנן הקדמות ארוכות ויבשות, אותן איננו מוכן לעבור.

גילוי עולם פנימי

המשגיח ז"ל היה אומר שבזמנינו מוסר הוא 'סתרי תורה'. הפירוש בסתרי תורה הוא, שהנה המציאות החזקה בעינינו הוא העולם החיצוני, ובסתרי תורה מגלים שדוקא הפנים של כל דבר הוא המציאות וכל מה שבחוץ הוא רק משל. וכן בתורה עצמה, החלקים החיצוניים שבה הם גם פתחים לדברים פנימיים. אם אדם נמצא 'בחוץ' לא יוכל להבין הדברים הפנימיים לאשורם כי זהו מימד חדש ומציאות אחרת. עליו להיות שייך למימד יותר פנימי.

האדם שקונה שייכות ללימוד מוסר מתגלה אצלו מימד פנימי שלא היה מודע לו עד כה, ותורתו מתרחבת ומתעמקת.

בענין לימוד מוסר

- א' – הקדמות לחכמת לימוד המוסר ג
- ב' – קביעות זמן ומקום יא
- ג' – התועלת הכללית מלימוד מוסר טז
- ד' – המהות המיוחדת של לימוד המוסר כ
- ה' – ההתמודדות מול הדמיון כד
- ו' – תורת ההתבוננות והציור לד

שאנו גדלים בפועל ועושים עוולה כסדר, אבל הכוונה שהדברים אינם דחוקים מאתנו כעצמם, הם בחך התחום שלנו), הגאווה והכעס הקנאה והקפדנות הם דרכינו, הלשון תשלוט בנו באין מעצור. ומדוע לא ננוס אל בית הרופאים אולי נמצא איזה מזור ותורפה למכתינו, כי מי פתי חסר לב אשר לא יבקש מזור למחלתו?

עתה נראה נא בעין חודרת, היהלך איש ורגלים אין לו? הישקיף איש ועינים אין לו? כן לא יכון התורה והעבודה לאדם הנחלה בתחלואי היצר אם לא בלימוד המוסר".

הרי נחיצות נוראה לרפואת המוסר!

אבל הרי אנו רואים שמוסר ולימודו אינו מקובל כ"כ בעולם. מה הסיבות לכך?

ישנן סיבה רוחנית וסיבה טבעית.

הסיבה הרוחנית לחולשת הלימוד

על הסיבה הרוחנית כותב ר' ישראל (שם בהמשך):

"...ומדוע לא ננוס אל בית הרופאים, אולי נמצא איזה מזור ותורפה למכתינו? אין זאת כי אם עצת היצר המלומד במלחמותיו, כי איש מלחמה מנעוריו הוא לא יעצרוהו טרדי הבלי הזמן כמונו, וכל מגמותיו רק להסיר מלפנינו כלי מלחמתנו הוא לימוד המוסר, ובזה יאסור אותנו לפניו ואין מושיע."

יותר משהיצר מוטרד להכניס בנו גאווה כעס ותאוה וכדו' עיקר מגמתו שלא תהיה לנו אפשרות להלחם נגדו. היצר מתאמץ להסיר מן האדם כלי מלחמתו הוא לימוד המוסר ואז יעשה בו כחפצו. זהו עוצמת כח הרע שבעולם – להעמיד את האדם במצב שאין לו כלי מלחמה!

הכרת הנחיצות – תנאי ראשון

כפי שאמרנו, ללימוד המוסר כמו לכל חכמה יש הקדמות.

ההקדמה הראשונה היא הכרת הנחיצות של לימוד מוסר. אם לא נדע הנחיצות אין סיכוי שהלימוד הזה יצלח. זהו לימוד קשה מדי וא"א לעסוק בו כראוי מבלי הכרת הנחיצות הגדולה.

החובות הלבבות (עבודת האלקים פרק ה') מתאר שהנפש רוצה לעבוד את ה', אבל השכל מפקפק ושואל אותה:

"אמר לה השכל, האם דעתך לפרוע קצת מה שאת חייבת לבורא? אמרה הנפש כן. אמר לה השכל והיאך יתכן לך זה עם רפיון כוספך אליו? ואיננו סובל מרירות הרפואה אלא מי שהוא נכסף לבריאיות, אבל מי שאינו נכסף לבריאיות לא יסבול קושי הרפואה... אם יהיה כוספך לו אחר ידעיה ברוה בעוצם מה שאת חייבת לאלקים מן הגמול, ומיעוט מה שיש ביכלתך ממנו, וכי בהתרפותך בו מפלתך ובהשתדלותך בו הצלתך, היותך כוספך אמת וחפץ נחוץ, ואם לא הוא שקר".

הוי אומר שאם אין הכרת הנחיצות אין בזה שום ממשות. אדם צריך שתהיה לו הכרת נחיצות בכל התחומים של עבודת ה', לא לגשת אל הענין כאל 'דבר נחמד'. אדם העוסק בתורה מבין שא"א לעסוק בתורה באופן של 'חובבנות', כך לא יגיע לשום דבר. אדם שרוצה לעסוק בתפילה יצטרך לדעת שתפילה הוא דבר נחוץ ובלי זה הוא מופרד! וגם בתחום הזה של מוסר, הזמן המועט שמקדיש ללימוד צריך להיות מתוך הכרת נחיצות המוסר בחיים שלו.

ר' ישראל ז"ל כותב (מכתב ג):

"עתה נחפשה דרכינו ונחקרה. חולים אנו מכל צד ופינה. התאוה והכבוד יסוככונו, הגזל והעוולה יסובכונו (אין זה אומר

הבינו, איך נהנו... "הנאה" שואבים מהיפי שבקישור הדברים, מההברקות, וזו לא המטרה. המטרה היא להכניס איזו מחשבה והתבוננות, וכלשון ר' ישראל שמגמתו תמיד בהצעת דבריו לפני תלמידיו "ליתן לבכם עליהם ולהתבונן בהם בינה", שאחר כך תחשוב על הדברים הלוא, ותתמודד איתם. אבל אדם שומע ורק נהנה. והסיבה, שהוא רוצה להשאר חפשי ולא להתמודד באמת עם הדברים.

תכונות לימוד המוסר המיוחדות

סיבה טבעית נוספת: הקושי של הלימוד. לתכונות הלימוד הזה דרושה 'התבוננות', ואנחנו לא יודעים להתבונן. להלן נאריך בזה בע"ה.

ר' ירוחם (בשיחה שנדפסה בקובץ 'בית המוסר') מביא מהקדמת ספר הישר המיוחס ל"ת המבאר מה ראה לחבר ספר מוסר אחרי שכבר יש ספרים אחרים:

"ואומר, כי ראיתי ספרים רבים ונכבדים בענין עבודת הקל, כגון ספר חובות הלבבות לחסיד ר' בחיי בן בקודה ז"ל, וספרים אחרים רבים ונכבדים... גם אני חוליתי כהם, אליהם נמשלתי, כי קויתי בקראי ספרים הללו, אולי יכנע לבבי הערל, והוא חזק מצור החלמיש, וממקומו לא ימיש. וכאשר ראיתי כאבי נעקר, ושכלי ביד ה'בלי נמכר, אמרתי ללבבי, הלא תבקש לך מנוח אשר ייטב לך, פקח עיניך וראה ואמץ את רעיוניך, ואתה תאזור את מתניך, והכן לך צדה, בטרם בא הפקודה... ואל תבטח על אשר חפרו קדמוניך אשר היו לפניך, רק על אשר יחברו רעיוניך, כי לא ידע נגע לבבך זולתך, ועל כן לא ירפא בלתיך מחץ מכתך, כאשר אמר המשורר, איכה ישובון הפתאים מחטא, אם לא יהא להם מהם לנפשם גוער."

ר' ישראל מאריך באגרת המוסר לתאר פלא זה, איך יתכן אדם שמצבו הרוחני בכי רע ויש לו עצה מונחת לפניו, ואינו משתמש בה. העצה היא שילמד המוסר המתאים לאותו ענין הלוקי אצלו - גאווה וכעס וגזל ותאוה. ואף שהעצה ניתנת למימוש, האדם אינו עושה אותה, ואף אם עושה אבל בודאי לא בנחיצות כמו החולה שפשוט רץ אל הרופא. אין זאת אלא ביטוי מובהק של כח היצר הרוחני.

הסיבה הטבעית לחולשת הלימוד

ר' ישראל מייסר את תלמידיו (ר' איצל או הסבא מקלם...) על כך שאינם מקשיבים לדברי לדבריו (מכתב א'): :

"כמעט רגע היה נכנס דברי באזניכם, ועוד מעט קט ואיננה. באוזן אחת באו ובאוזן אחרת הלכו - אין זאת כי אם החסרון המוגלג שלא לתת לב בעינינים הנוגעים בראה ומוסר, כי אם להתנהג בהם אחר התאוה החפשית לפי נטיית הרצון כמעשה הבהמה".

הפירוש הוא שיש נטייה ונגיעה באדם להשאיר את הדברים האלו מעורפלים. אדם הרי לא מעונין להיות כבול ע"י שהדבר שלומד יחייב אותו למעשה. הוא רוצה להשאר חפשי. כמו שהבהמה הולכת ע"פ האינסטינקטים שלה באופן טבעי וחפשי, כך האדם רוצה להשאר חפשי, וכל דבר אמיתי של מוסר שהוא קולט הרי יחייב אותו משהו, הוא יצטרך להתייחס לזה, לכן מעדיף שלא ללמוד בכלל, ואף אם לומד, אבל שלא ידברו הדברים אליו באופן ישיר אלא כמין 'דרשה'.

מקובל בעולם שאחרי ששומעים שיחת מוסר מוצלחת מתבטאים: 'נהניתי'. המשיגה ז"ל מסר פעם שיחה באיזו ישיבה, אח"כ אמרו לו שמאד נהנו מהשיחה, שאל אותם המשיגה: אם

לימוד הגנות של הרע הוא מוסר. במוסר חייב להיות אלמנט של תקיפות, מלחמה. 'מוסר' כפשוטו שהוא 'מייסר' את האדם, או מלשון 'אוסר' שמצמצם את האדם כלפי הרע ששולט בו. עד כמה שיש רע זוהי הדרך. ענין זה של ההתמדרדות עם הרע קובע שם לעצמו ודורש התייחסות מיוחדת השונה מן "חכמה".

הגמ' בסוכה (נ"ב ע"א) מונה שבעה שמות שיש לו ליצה"ר: רע, ערל, טמא, שונא, מכשול, אבן, צפוני. המשותף לכל השמות שאין הם נחמדים... מובן אפוא שאדם צריך להתייבץ מולו, אי אפשר לנסות "להתיידיד" אתו.

כל השמות הם פגיעות בלב: "יצר לב האדם רע", "והסירותי את לב האבן", "לב טהור ברא לי אלקים, מכלל דאיכא טמא", וכן כולם. היצר יש לו כח לפגוע בלב האדם, ובאמת המוסר מכין בעיקר ללב ולא לשכל, השכל יהיה תמיד מכשיר והכוונה ללב, וכמו שאומר ר' ישראל שהתורה היא רפואה באופן כללי ליצר הרע (כל יצר יש לו ביהמ"ד משל^ה), והמוסר הוא התורה לטמטום הלב (מכתב ז').

נחיצות הלימוד
אחר שראינו הקשיים בלימוד המוסר, נבין שלא יסבול האדם הקושי של הלימוד א"כ הוא באמת נחוץ לו.

נראה כמה מדברי ר' ישראל אודות נחיצות הלימוד המוסרי.

במכתב הראשון כותב ר' ישראל שבכל העסקים אדם מבין שלא מרויחים כסף, וכן לא לומדים, במחשבה קלה וראשונית. כשולומדים סוגיא לא מצפים שהעולה במחשבה ראשונה הוא האמת וכבר אפשר להמשיך הלאה. צריך ללמוד ולהעמיק, להתעניין, ולבדוק שוב ושוב. וכן בעניני עסקים, כשמתעורר רעיון לא רצים מיד להשקיע אלא מתייעצים על כל צעד ושעל. אבל - - -

ואמר על זה ר' ירוחם "רואים אנו מפה יסוד גדול במוסר, שה'חובות הלבבות' אינו יכול לעזור מאומה, אלא האדם צריך לבד לחבר ספר מוסר לעצמו, זה חידוש גדול. ואם החור"ל כן עוזר זה רק כשמכח זה עושה לעצמו ספר הישר, אבל שחור"ל ינהיג אותו בכל - בשום אופן לא".

זאת אומרת שאדם הלומד מוסר, לא יספיק לו מה שהוא קורא ואפילו נהנה ומבין את הספר, הוא יצטרך להתבונן ולשייך הדברים לעצמו כאילו רואה את הדברים מעצמו, רק שזה בא מכח הספר מוסר. א"כ כל הלימוד בספר מוסר הוא רק השלב הראשון, ואח"כ צריך להתבונן ולשייך הדברים לעצמו. זה דורש הרגל רב.

חכמה ומוסר

כל מה שאנו מדברים לא היינו צריכים לדבר אילו לימוד מוסר היה כשאר לימודים.

הפסוק אומר (תהילת משל^ה) "לדעת חכמה ומוסר". למדנו כאן שישנם שני חלקים ב'לדעת':

האחד - החלק הטוב שאין בו כניסה ליצר, והוא נקרא חכמה, חלק זה נקנה כדרך שקונים כל חכמה - בעימות. האדם מטפח את החכמה אצלו ומתאחד אִתָּה.

השני - עד כמה שיש שייכות לרע אצל האדם - על זה בא המוסר.

רבינו יונה (שער ג' אות ג') מגדיר מהו 'מוסר':

"ואחר שילמד וידע המצוות ומה הן העברות, צריך שילמד גנות העברות וההפסד והאבדון הנמצא בהן להרחיק נפשו מהן, ולהכניח עצמו בזכרון הענשים וליסר זולתו. וזאת הידיעה תיקרא מוסר."

"לא כן בדרכי המוסר! אשר ההתבוננות בה החיפוש בכל דרכי ומעשי האדם להשמר מנטיית הרצון ומהיצר המפריע ומונע כל דבר טוב ומעולה ההכרחי ומחויב להשגת היראה, ולא תקום המוסר וההנהגה טובה בלא תחבולות גדולות לאסור כלי המוח לזה עד שיעשה רושם חזק בלב... ובכל זה עצלות האדם רבה בזה, למעמסה תהיה לו אם יפנה את עצמו זמן קצר לזה, עד אשר גם לביטול זמן יחשב לו."

ובמכתב ג': "אשר לא ככל הלימודים לימוד המוסר הלזה, אין לך לימוד אשר יקיף חיובו על כל הנפשות, הנשים פטורות מת"ת, קשי יום וחסרי דעת במצוקות רעות ח"ו יש מקום הרבה לפוסטרים, איש איש לפי ענינו ישולל מחיובם, לא ראי זה כראי זה, כל אשר ירחיב לאדם, כן יגדל החיוב וכן ירבה. לא כן לימוד הלזה הוא חיוב מוקף לכל הנפשות אחת לא נעדר, כי המלחמה פרושה על כל החיים המדברים, היא מלחמת היצר ותחבולותיו, תאוות האדם ועלילותיו, אשר המה ילכדוהו במכמריהם, לכל יהי לו תקומה ח"ו... במה נאזור עוז ותעצומות לעמוד נגד המלחמה החזקה הלזו אם לא בלימוד הלזה לימוד המוסר, לזכך מעט הרעיון, להלהיב מה הלב..."

ובמכתב י"א: "אל יקל נא בעיניכם הדבר לזכות את הרבים, לעוררם אל המלחמה החזקה, היא מלחמת היצר, אשר לא תקום ולא תהיה בלי לימוד המוסר כראוי, וכל התורה והעבודה זולת היראה, הוא רק מצות אנשים מלומדה, אשר לזאת רוח קלה תהדפנו, כמאמר חז"ל כל שיראת חטאו כ"י חכמתו מתקיימת."

פרק ב'

קביעות זמן ומקום - השבון

התנאים הפרקטיים להצלחת הלימוד

התנאים ההכרחיים להצליח בלימוד הזה הם 'זמן' ו'מקום'.

יש בזה ענין פרקטי, שבדומה לרוב הדברים בעולם: כל דבר שאין לאדם משיכה אליו ולא נותנים לו זמן, יידחה ויונח. ואדרבה, הקדשת הזמן יוצרת את השייכות. כן בלימוד המוסר, הרי בפשטות אין זה דבר נחמד שמצפים לו (עכ"פ עד שמהרגלים לזה) ועל כן מוכרח שיקבע לו זמן מסוים.

דבר שני הוא מקום. הצורה של לימוד מוסר מצריכה ריכוז מיוחד, ולזה חידש ר' ישראל את המושג 'בית המוסר', שיהיה בית מיוחד בעבור לימוד מוסר. גם בזה יש ענין פרקטי שאם אדם ירצה ללמוד מוסר ובפרט בהתפעלות לא יוכל לעשות זאת באמצע הרחוב ואף לא באמצע בית המדרש, הוא יתבייש. דרוש מקום מיוחד שזה מה שמקובל לעשות בו. יכול להיות שצריכים להתחכם קצת מצד הפרקטיקה, לא נוכל להגיד שצריכים ללמוד דוקא במקום שיש עליו שלט 'בית המוסר', וכן כלפי קביעות הזמן צריך להיות קצת 'למדני'. אבל עכ"פ צריך לשריין לו אופן שיאפשר לו את הלימוד.

זוהי הסיבה הפרקטית, שבלי קביעות של זמן ומקום אין יוצא הדבר לפועל, זו עובדה בשטח. צריכים תכנון עד לפרטי פרטים. ר' ישראל טרח למצוא עצות; לקבוע בית המוסר סמוך לבהמ"ד כי אם יהיה רחוק לא יילך, ושיהיה זמן הלימוד בין מנחה למערב שהוא זמן מוגדר ולא ארוך מדי וכו', וכן כל אחד צריך לדאוג לעצות המתאימות לו.

אם קובעים קביעות הוי אומר שיש כאן ענין שהוא 'חשוב', וזה מה שר' ישראל רצה להגיד שהדבר הוא חשוב, זה לא נושא 'נחמד' שאם אפשר למה לא, אלא זה נושא שקובע לעצמו מקום.

גם קביעות של זמן היא עיקרית מאד בסוגיא זאת.

כתב הרמח"ל (יד"ך ע"ן חיים):

"הלא האדם רוב שנות ימיו עומד לחשוב חשבונות עסקי, עסקי חיי שעה, ולמה לא ישים אל לבבו אפי' שעה אחת גם לזאת לחשוב מחשבת ממש (אן 'ערוסטר מחשבה'): מה הוא, ולמה בא לעולם, או מה מבקש ממנו מלך המלכים הקב"ה, ומה יהיה סוף כל עניינו. זאת היא התרופה היותר גדולה וחזקה שתוכל להמציא נגד היצר, והיא קלה, ופעולתה גדולה, ופריה רב, שיעמוד האדם בכל יום לפחות שעה אחת פנוי משאר כל המחשבות לחשוב רק על הענין הזה שאמרת..."

ענין של 'חשבון' הוא תמיד חוץ לעסק. במדינה הזאת יש ממשלה שעוסקים בה אנשים רבים בכל מיני תחומים, ויש אדם אחד שעומד בחוץ – "מבקר המדינה", הוא לא חלק מן המנגנון, הוא עומד בצד ואומר, אני לא שייך לעיסוק הזה, אני מסתכל. צריך לעמוד לגמרי מן הצד להוציא עצמו מן העסקים ואז בוחן מה בעצם יש פה, מה המאזן, איפה אווזים. את זה אי אפשר לעשות מיניה וביה.

נתאר לעצמנו, לו יצויר שיש 23 שעות ביום לפעול ולעשות, ושנה שעה אחת שאינה חלק מן היום וא"א לעשות בה כלום, אסור לך ללמוד ואפי' לישון. מה תעשה בשעה זו? תעשה חשבון. זה הציר לחשבון, אני עומד מעל לחיים שלי ומסתכל עליהם. חשבון אינו אחד מן העיסוקים, כי חשבון הוא דבר שעושים בשעה

'זמן' ו'מקום' בענין מהותי
אבל יש בזה גם ענין עקרוני ויסודי.

אנו רואים בעולם שכל נושא שהוא חשוב מיוחדים לו התייחסות. לדוגמא: ל'חדשות' יש זמן קבוע, כל שעה. כדי שאדם יידע שאם ירצה לשמוע החדשות יוכל לפתוח את הרדיו בשעה מסוימת ולשמוע. מדוע? כי זה דבר חשוב ויש לתת לו 'צמה' בפני עצמו. יש אנשים שאכילה הוא ענין חשוב עבורם, עבור זה יצרו 'מסעדות'. מהי מסעדה? 'מקום' המיוחד ומותאם בכל פרטיו לאכילה ואביזרייה, ויש מסעדה 'סינית' ויש 'טורקית', 'הולנדית', ו'הונגרית-יהודית'... כל מיני סוגים, משמעות הדבר שאכילה עבורם היא לא ענין של מה בכך.

קביעות בית המוסר באה לתת חשיבות והתייחסות מיוחדת לענין זה.

[במאמר המוסגר, חלק גדול מן הויכוח על מוסר היה סביב 'בית המוסר', מהיכי תיתי לתת מקום מיוחד למוסר, באיזשהו מקום זה ידחוק את התלמוד תורה. ללמוד מוסר כולי עלמא לא פליגי שצריך, אבל טענו שיש ללמוד בתוך בית המדרש ולא לקבוע לו מקום מיוחד. כשאתה קובע מקום מיוחד אתה מעמיד אותו תחת התייחסות מיוחדת. אם ר' ישראל לא היה דורש 'בית המוסר' בכל תוקף לא היו כ"כ מתנגדים. בספר של ר' בנציון יאדלר מסופר שכשהגיעו בעלי המוסר לירושלים הוא היה הולך ללמוד מוסר בבית המוסר בחצר שטרוביס. רבו המהר"ל דיסקין קרא לו ושאלו מדוע הולך לשם. אמר ר' בנציון, שם לומדים מוסר בהתפעלות כראוי. פתח מהר"ל ד' את המורה בשולחנו והוציא משם ספר מסילת ישרים ואמר, כל מה שיש לי הוא מהספר הזה, אבל אני לומד בצינעה, כשאתה עושה מזה ענין ציבורי זה לא יכול לפעול].

הציוור: ימים נוראים

הציוור של 'חשבון' עברנו הוא זה: שנה שלימה אנו משתדלים לעשות טוב ולברוח מן הרע, אבל יש תקופה מיוחדת הנקראת 'ימים נוראים'. מי שמתבונן מבין שה'לומדות' של ימים נוראים היא שבזמנים האלו אני מתרחק לחיים שלי מחדש באופן של הסתכלות מן הצד. זאת אומרת שימים נוראים אצלנו אינם כמו פסח סוכות או שבת, שהם ימים בעלי סגולה ומעלה שיש לנצלם. ימים נוראים הם זמן יוצא דופן, בו אתה מתמודד עם המצב שלך ועל פי זה מעמיד את עצמך בכל השנה.

גם אצלנו נשאר זכר לחינוך הזה, שמבינים שימים אלו הם ענין רציני, נקודה רצינית בחיים, ומוכרחים שזה יהיה אחרת. כל אחד מחפש מקום תפילה נאות, וטורח לחפש סטנדר מתאים, אברים רצים לישיבות שלהם.

כל אחד מאיתנו מבין שלו יצויר שהיה חי עשרים שנה בלי ר"ה וי"כ, כל החיים שלו היו יורדים מטה מטה. מגיעים בכל שנה הימים הנוראים והאדם מתעשת ומחזיר לעצמו את המבט. יש פה דין, יש פה משהו שאני צריך להתמודד אתו. באותו זמן אני מתמודד עם החיים מן הצד ועל פי זה מעמיד את עצמי במשך השנה. אפשר להאמין שחלק גדול מן הערנססקייט שיש בנו נזקף לזכות הימים הנוראים.

אופן אחד של חיים

זהו הציוור של לימוד מוסר, שאדם שלומד מוסר, וכפי שדיברנו נדרש לזה זמן ומקום שעי"ז הוא ענין בפני עצמו, דבר זה עצמו ש'הולך לבית המוסר', שמבין שצריך "ללכת הצידה" ולדאוג לעצמו באמת, כלשון ר' ישראל "לדאוג לאחריה", עי"ז הוא כבר אדם אחר לגמרי, מסתכל על הכל במבט שונה.

שיוצאים מתוך העיסוקים, אז אדם נזכר בעצמו ומתעוררת מחשבה רצינית על עצמו וחיי - מי הוא ומה הוא, כפי שראינו ברמח"ל.

"...והוא מה שאמר שלמה המלך ע"ה "כל אשר תמצא ידך

לעשות בכחך עשה כי אין מעשה וחשבון ודעת וגו'", והיינו

כי מה שאין האדם עושה עד שהכח מסור בידו מבוראו הוא

הכח הבחירי המסור לו כל ימי חיונו שהוא בהם בחירי

ומצווה לעשות, הנה לא יוכל לעשותו עוד בקבר ובשאל

שאלו הכח הזה עוד בידו. כי מי שלא הרבה מעשים טובים

בחיו אי אפשר לו לעשותם אחרי כן (כשביל מעשים טובים צריך

יחיה), ומי שלא חישב חשבון מעשיו לא יהיה לו זמן לחשוב

אז, ומי שלא התחכם בעוה"ז לא יתחכם בקבר (את התכמה אדם

לוקח מהעולם, ובקבר הסגור אין לו מהיכן להתחכם). וזה מה שאמר כי אין

מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאל אשר אתה הולך שמה"

(מסילת ישרים פרק ד').

רואים אנו שהדבר המיוחד לחשבון הוא זמן. כשאין זמן שכל

כולו מוקדש לחשבון, א"א להגיע אליו.

סיכום

עד כמה שיש טמטום באדם מכח הרע שבו, לא יוכל לעמוד על

כך ולא יוכל להתמודד אתו, כי זהו גופא ענינו של טמטום לבלי

הרגיש האדם בו. רק ע"י שיסתלק מעצמו ויעשה חשבון. ובודאי

הוא ענין פרקטי שמבלי קביעות זמן חולפות נוקפות השנים ועדיין

'מתכננים' ללמוד מוסר, אולם יש בזה גם ענין עקרוני שזה ענינו

של חשבון, שקובע לעצמו זמן המופרש משאר העיסוקים ומשם

להשקיף על עצמו ותהליכות חייו.

הוא הדין לענין ה'מקום'. הוא מין קביעות, שהדבר הזה חשוב

בפני עצמו, ואני צריך לדאוג לחיי הנצח שלי. רואים אצל ר' ישראל

שעצם ההליכה לבית המוסר היא תכלית (ע"י מכתב ד' ד"ה אכן אם לא).

ממנו בדרך מאה שקלים, הוא לא פוטר את עצמו באנחה, המחשבה אוכלת אותו, איך קרה הדבר, איך לא נזהר? הענין הזה מעסיק ומטריד אותו. זהו ההבדל בין דבר רוחני לדבר גשמי אצלנו, הדבר הרוחני כמה שיהא גדול מבחינה תאורטית אבל בפועל זה לא מטריד ומעסיק אותו באמת. כל לימוד של מוסר יש בו כבר תועלת זו שיש לו התעוררות כל שהיא שענינים רוחניים גם הם מציאות.

העסק המשנהלם ביותר בעולם

כתב בשערי אור לר' איצ'ל ז"ל (סוף אות י'):

"אולם כאשר הפליג אדמו"ר זצוק"ל לדבר חכמה ומוסר ביראת העונש מענין עונש הרוחני כי הוא נורא מאד מאד ונעלה מעל כל ציור אנושי, וכמו אם נשקיף ע"י כלי המחזה ("טלסקופ") המגדלת כל דבר אלף אלפים פעמים ככה על הכוכבים אשר נראים כנקודות קטנות וע"י כלי המחזה יתראה לעינינו יותר גדולים כי יש כוכבים אשר המה גדולים הרבה יותר מכדור הארץ, כן הדבר בענין עונש הרוחני אשר עם כל כוחות הציור שיצייר האדם את גודל מרידות העונש לא יגיע עד תכליתם כפי שהם נוראים באמת.

ועל כן היה אדמו"ר זצוק"ל אומר, כי בתור עסק, שוה וכדאי לפני האדם לקבוע עתים כל ימיו ללימוד שעה קלה בכל יום ספרי יראה ומוסר כי גם הן גופי תורה אף אם רק תשא פרי כי במשך כל ימי חייו יחדל מלעשות עון אחד, כי ימוע מלדבר לה"ר אחת או שאר דבור מדברים האסורים או שעה אחת בטול תורה וכדומה. וכמש"כ גם הגאון החסיד זצוק"ל באגרת עלים לתרופה מהפגלת העונש וז"ל, ועל כל דבור של הבל צריך להתקלע מסוף העולם ועד סופו וכל זה בדברים יחידים, אבל בדברים האסורים כגון לה"ר וליצנות כו' על אל

מוסר דורש התייחסות מיוחדת, בעצם לא משנה כמה זמן, אפילו דקה. העיקר שתהיה פנויה באמת לצורך התבוננות זו.

'מחשבה אחת של מוסר' היא דבר הרבה יותר קשה מ'משנה אחת'! מחשבה של מוסר היינו 'ערנסטע מחשבה' על עצמו, לא שימציא איזה 'פשט' במסילת ישרים, אלא מחשבה רצינית ומשמעותית על עצמו. מחשבה אחת כזו היא דבר מאד גדול. מי שיש לו את זה ומי שאין לו, הם שני אנשים שונים.

עוד לפני שמגיעים לפרטים שרוצה לתקן את זה ואת זה, עצם הדבר שמקדיש לזה זמן ומקום הוא תועלת בפני עצמה, עי"ז הוא כבר אדם אחר – 'ערנסטע מענטש'.

פרק ג'

התועלת הכללית מלימוד המוסר

ערבנו של ענין רוחני לעיומת גשמי

כללות הענין של לימוד יראה היא, שעצם הלימוד והעיסוק קובעים אצל האדם שענינים רוחניים יש להם משקל לא פחות מדברים גשמיים. בעולם שלנו ענין גשמי הוא מציאות, הוא חשוב, הוא דבר שצריכים לדאוג לו, משא"כ ענין רוחני. נדמה לנו שהיות ואנו בני תורה ועוסקים בענינים רוחניים יש להם מציאות בעינינו, ולא היא.

נתאר לעצמנו אחד שהפסיד קריאת שמע – "מעוות לא יוכל לתקן וחסרון לא יוכל להמנות!" – מה הוא מרגיש? פולט אנחה וממשיך הלאה. לעומת זה נתאר שאדם זה הלך לחנות וגילה שאבדו

מוכן לעשות את העסק הזה קובע בלב שדבר רוחני הוא עסק חשוב. (מראה מקום: זהו הנשוא של מכתב א' באור ישראל).

חיים ברצינות
אדם שלומד מוסר באופן נכון הופך להיות רציני, 'ערוסטי'. חייו שונים מאדם שלא נותן לשום דבר אמיתי לנגוע בו. ע"י התהליך הזה שאדם הלומד מוסר עמל לעמוד על דבר אמת ושהדבר יגע בו, הוא יקלוט פעם שהוא נצחי, שיש שכל ועונש עצומים לאדם, הקב"ה מתייחס לכל מעשה שלו, והוא בעצמו יצטרך לתת דין וחשבון על חייו.

עם הזמן, אדם כזה נעשה שונה. הוא רציני. החיים שלו אינם הפקר. זה הפרי שיוצא מלימוד מוסר באופן טוב. ר' ישראל כותב זאת במכתב י':

"והנסיון יעיד בהשקפה קלה, על לומד מוסר אם מעט בו, ביתר שאת יעלה על בני גילו בדעיונו וכל הנהגתו".
אדם כזה עם הזמן עולה על כל בני גילו. לאו דוקא ב'צדיקות', אבל עולה על כל בני גילו בכך שהחיים שלו רציניים, לא משחק. אדם יכול לחיות את כל החיים בתור 'משחק', לא עמד ברצינות על הדברים החשובים שאדם צריך לשאול את עצמו. לא חשב 'מחשבה של ממש' כדברי הרמח"ל בדרך עץ חיים – מי הוא, למה בא לעולם, מה התכלית.

כל פעם שאדם מצליח שהאמת הזו תחדור בו בעצמו, הרי זה דומה לדקירה. 'אמת' יש לה עוצמה, היא מעמידה את האדם 'מול הקיר' –

אם אדם הוא באמת נצחי אז מה המשמעות של כל רגע בחיים... זוהי מחשבה נוראה, ואיננו מסוגלים לחיות כסדר עם המחשבה הזו, אבל נוכל מידי פעם לחשוב על כך. מחשבה שכזו לא נותנת

צריך לירד לשאול למטה הרבה הרבה מאוד ואי אפשר לשער גודל היסורין והצרות שסובל בשביל דבור אחד, ע"ש.

ועכ"פ אם יקמץ אדם אף דבור אחד ויחסר לו שעה אחת עונש בעולם הרוחני יהיה הצלחה גדולה שאין כמותה בעוה"ז, ובכן הנה עסק טוב וכדאי לפני האדם ללמוד שעה קלה ספרי מוסר אף להמנע רק מעון אחת ומה גם כי ע"י לימוד המוסר בלי ספק כמה לה"ר יחדל מלדבר, כמה ליצינות, כמה דברים בטלים יקמץ, כמה שעות יוסיף בלימוד התורה וכדומה."

ע"י לימוד המוסר מחזירים קצת את הפרופורציות האמיתיות שענין רוחני הוא הרבה הרבה יותר גדול מענין גשמי. ההסתכלות הזו לגמרי נעלמת מאתנו. אמת שאנו עוסקים בדברים רוחניים, אבל ע"י 'מלומדה' ו'פרומקייט' ולא מתוך יראת שמים. כמו בדוגמא שהזכרנו, כמה מדאיג אותו הפסד של איזו מצוה? אמנם הוא 'לא מרוצה', אבל סוף סוף מה שהיה היה. הוא לא יהפוך את החיים שלו כדי שלא יקרה שוב. אם היה יודע עוצם ההפסד מפעם אחת שהפסיד ק"ש בזמנה היה מעמיד כמה שעונים מעוררים ושומרים ו'ערבך ערבא צריך' כדי שלא יקרה הדבר הזה. אע"פ שהדבר קורה ע"י צירוף מקרים וגם אם קרה הרי הוא אנוס, אבל אדם שהפסיד מליון דולר לא אומר 'זה קרה' ו'הייתי אנוס', אלא הוא מוטרד ו'אוכל את עצמי' עד סוף ימי חייו. נהיה אמיתיים עם עצמינו – איננו מתייחסים כלל לענין רוחני באופן כזה.

עצם הדבר שקובע לימוד מיוחד בכדי למנוע עוון אחד, זה עצמו קובע אצלו את נקודת היראה שענינים רוחניים תופסים מקום וכל השאר כקליפת השום. אמנם ע"י הלימוד אולי לא יהפוך להיות 'צדיק', אבל להיריח פעם אחת הימנעות מעבירה זה עסק כדאי ביותר. מה הרווח הזה? הסתכל בטלסקופ ותראה! ועצם זה שאתה

הספר הישיבני

כל ההקדמה של המסילת ישרים באה לבאר מהות לימוד המוסר.

"אמר המחבר, החיבור הזה לא חיברתי ללמד לבני"א את אשר לא ידעו אלא להזכירם את הידוע להם כבר ומפורסם אצלם פרסום גדול. כי לא תמצא ברוב דברי אלא דברים שרוב בני האדם יודעים אותם ולא מסתפקים בהם כלל".

— זה חידוש גדול מאד! הרי כל ספר בא ללמד דבר שאינו ידוע, כי אם הוא כבר יודע, לשם מה הספר? כנראה שיש אופן של לימוד שיכול לחדש אצלך אף מה שאתה כבר יודע.

ממשיך המס' [ונשים לב לכפילויות בדבריו]:

"אלא שכפי רוב פרסומם וכנגד מה שאמתתם גלויה לכל כך ההעלם מהם מצוי והשכחה רבה. על כן אין התועלת הנלקט מזה הספר יוצא מן הקריאה בו פעם אחת, כי כבר אפשר שלא ימצא הקורא בשכלו חידושים אחר קריאתו שלא היו בו לפני קריאתו אלא מעט. אבל התועלת יוצא מן החזרה עליו וההתמדה, כי ייזכרו לו הדברים הנשכחים מבני האדם בטבע, וישים אל לבו חובתו אשר הוא מתעלם ממנה".

ובסוף הפרק הוא מוסיף:

"כי אקרא בו אני וכל מי שימצא בו נחת למען נלמד ליראה את ה' אלוקיני, ולא תישכח ממנו חובתנו לפניו, ואשר חומרינו הטבע משתדל להסיר מליבנו הקריאה וההסתכלות יעלה על זכרוננו ויעירונו אל המצווה עלינו".

כפילויות הלשון החוזרות בתוך דברי המס' מורות כי ישנם שני תחומים כלליים שנחוצ להם ההתמדה והחזרה בספרי מוסר. א' האדם מתעלם מחובתו, וזה ממש מעצמו ולא בגלל העולם. ב' יש

מנוח ועושה רושם אשר הולך ומצטבר עד שהאדם משתנה מבפנים. הוא לא דוקא חש בזה אבל ההנחות הבסיסיות שלו משתנות.

פרק ד'

המהות המיוחדת של לימוד המוסר – התמדה וחזרה

כבר אמרנו שלימוד מוסר הוא לימוד מסוג שונה, מדוע?

כל עבודת ה' מבוססת על כך שהאדם מורכב מהפכים: נשמה עליונה גבוהה מהמלאכים, וגוף פשוט. בלי שני החלקים יחד אין כאן 'אדם'. מכלל זה יוצאות תולדות ומסתעפים פרטים בכל תחומי העבודה. לדוגמא, חז"ל אומרים "עד שיתפלל אדם שיכנסו דברי תורה לתוך מעיו יתפלל שלא יכנסו מעדנים לתוך מעיו", הווי אומר שלא יאמר אדם אני לומד עם הנשמה ומה נוגעת לזה אכילת הגוף, הרי אין שום איסור במעדנים. אבל חז"ל מלמדים אותנו שהדברים קשורים, ואין התורה נקלטת באדם אם הוא מטפח את הגוף. יש חיבור בין נפש וגוף ובכל העבודה צריך לקחת בחשבון את שני החלקים.

אכן, בכל עסק של לימוד תורה צריך לקחת בחשבון את הגוף, אולם סוף סוף עיקר הלימוד צריך להקלט בראש ובנשמה והגוף נלקח בחשבון רק בתורת 'תנאי' לקליטת הלימוד, לא כן לימוד המוסר אשר מצד עצם הלימוד בא לידי ביטוי החיבור בין הנשמה לגוף. את לימוד המוסר גם הגוף צריך להבין, ואם לא, לא הועלנו מאומה. כל ה'אדם' צריך להתפעל ולקבל רושם ממה שלומד ולפיכך זהו לימוד מסוג אחר, הדורש התייחסות מיוחדת וטכניקה שונה.

מהי 'התמדה'? התמדה מלשון 'תמיד', שהדבר מונח בלב בלי הסתדעות. בציץ יש איסור היסח הדעת שנאמר "והיה על מצחו תמיד" (וימא ד' ע"ב), דהיינו שאסור להעלים עין ולהסיח דעת ממנו. לא להסיח דעת היינו להיות ער לדבר. 'להתמיד' פירושו שהדבר חי אצלו. כמו ה'מתמיד' בלימוד, שהכוונה לאחד שכל הזמן הלימוד "מקשקש" בראשו ונמצא בלבו תמיד.

החזרה - רפואה לשכחה מיצי גשמיית העולם
 מהו "שורש העבודה התמימה"? שיתברר ויתאמת לאדם "למה צריך שישים מבטו ומגמתו בכל אשר הוא עמל כל ימי חייו". ומה צריכה להיות מגמה זו? "ואמנם ראוי לו שתהיה כל פנייתו רק לבורא יתברך ושלא יהיה שום תכלית אחר בכל מעשה שיעשה אם קטן ואם גדול אלא להתקרב אליו יתברך".

הרי צורת העולם וכל פרט שבו בכל עת ובכל תקופה כולם משמשים למטרה אחת - להתקרב לרביש"ע. האין זה דבר שאמיתותו גלוי? וכי מהו המבט על אכילה, שינה, פרנסה, וכל מקרי החיים? האם יש להם איזו מטרה ותכלית כשלעצמם? זה פשוט לכל בר דעת. ואעפ"כ חיי היום יום, העיסוק בפועל בעניני העולם משכח דבר ידוע זה, כי "חומריות הטבע" מסיר תחושה זו מלבנו, והוא מרגיש שכל הדברים שבעולם משמשים לחיי שעה, לעצמם, ועל כן אין להם שום סממן של קירוב, אדרבה מרחקים אותו מהרבוש"ע. וזהו היסוד של העבודה התמימה של האדם שתהיה לו התכלית מול עיניו.

על כן הוא חייב לחזור על הדברים ממש כל יום, כי הרי הוא מונח בהבל העולמי המטיף לו תפיסה מוטעית על העולם, ואם כן איך יהיה בן עליה? הגמרא (שבת קמ"ז ע"ב) מספרת על ר"א בן ערך שהלך פעם למעינות ונמשך קצת אחרי העולם, וכשחזר ועלה לתורה קרא "החרש היה לבם" במקום "החודש הזה לכם", שהלכ

דברים שנשכחים כסדר מצד העולם החומרי שחיים בו, וא"כ צריך כסדר להחזיר אותם.

על כן היסוד של לימוד מוסר, ה"למען תלמד ליראה", הוא דוקא בקביעות של חזרה והתמדה. ונבאר עתה מהו יסוד ה'העלמה' ומהו יסוד ה'שכחה', ומהו הפתרון לכל אחד מהם.

ההתמדה - רפואה להעלמות מחובתו
 אנחנו רואים שפשוט שיש לאדם חובה לפני הרבש"ע. "יסוד החסידות... הוא שיתברר ויתאמת אצל האדם מה חובתו בעולמו". ומהי החובה: "ונמצינו למדים כי עיקר מציאות האדם בעוה"ז הוא רק לקיים מצוות ולעבוד ולעמוד בנסיון".

"חובתו בעולמו" הוא התפיסה העצמית של האדם, שכסדר קולט את עצמו כנצח, כעבד ה', ומציאותו היא רק עבודה. זה מקביל לקבלת עול מלכות שמים בפרשה הראשונה של ק"ש ולאפוקי שאין האדם חי פה כדי ליהנות מן החיים הזמניים האלו.

הנה זו התפיסה האמיתית של גדלות האדם, והאדם, במקום לשים לבו על זה מתעלם ממנו כי איננו רוצה את העול הזה.

"השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע, פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושם ורפא לו. (ישעיה ו' י'). רש"י: פן יראה בעיניו - נתנו לבם שלא ישמעו דברי נביאים שהם ידאים שמה יוטבו בעיניהם דבריו ויבינו בלבם וישובו אלי והיא רפואתם".

קשה לאדם לקבל עליו מציאות הגדולה מעצמו. ויש בו כח נורא של התעלמות, פשוטו כמשמעו, ואפילו הדברים הכי מפורסמים יכול לא לתת להם לב. העצה לזה היא להתמיד על היסוד הזה וזהו

הנושא של ר' ישראל בתחילת מכתב א'.

שלו נהיה חרש במקצת והתערפל המבט הברור על עניני העולם (ע"י מדרש"א שם).

"ואשר חומריות הטבע משתדל להסיר מלבנו, הקריאה וההסתכלות יעלה על זכרוננו ויעירנו אל המצוה עלינו". נמצא שענין לימוד מוסר **קבוע יום יום** הוא מעצם מהות לימוד זה וא"א בלעדיו. ולא פלא, ולא מידת חסידות, קביעת החתם סופר שיום שמחסיר לימוד בספרי יראה מיד מרגיש קרירות מה ביראת שמים שלו!

פרק ה'

ההתמודדות עם הדמיון - התפעלות

שומרי הסף

הזכרנו למעלה את דברי ר' ישראל באגרת הראשונה שהאדם מוגבל ע"י הרצונות שלו ביכולת קליטתו ובאיזה אופן הוא שומע ומבין את הנושאים החשובים לו. הרצונות וההרגלים פועלים באדם שלא יקלוט את הדברים באמת כדי שלא יחייבו ויגבילו אותו. אם מוכיחים אדם שנכשל בגזל העני ואומרים לו שהגזל את העני ה"ז כמו רציחה, הרצון שלו דוחה את הדברים ונותן לו לשמוע אותם כמין 'התעוררות', 'דרשה', ומוזה לא משתנית באמת תפיסתו.

אנחנו מחפשים אופנים לעקוף את השמירה של הרצון. כמו בלוויה רח"ל, שם אדם קולט את המסר, לא כ'מוסר' אלא כמצאיות; עכשיו הדברים ברורים, החיים הם לא משחק, תצטרך לתת בסוף דין וחשבון! הוא קולט שהחיים יש להם צורה אחרת ממה שמצטיירים אצלו יום יום. לויה אמנם עושה רושם על האדם, אבל אין לויה כל יום ומחר כבר שוכח.

הדמיון - אייב הרע הזה

ר' ישראל מתאר באגרת המוסר שהרצון של האדם מפעיל את הדמיון - והדמיון כבר פיקח גדול מאד לנתק כל דבר אמיתי מן האדם עצמו.

"דמיונו מוליכו שובב בדרך לב רצונו, כל יחת מהעתיד הודאי, עת יפקוד ה' על כל מפעליו, ובשפטים קשים יווסר, כל ילכד זר בגללו, הוא לבדו ישא פרי חטאו, אחד הוא עושה העבירה והנענש".

הדמיון מונהג ע"פ הרצון, ומכיון שהוא רוצה לחיות חפשי, הדמיון מנתקו מהמציאות, מהעתיד הודאי, ומוליכו שובב בטענות שונות, ואומר:

- 'הקב"ה יוותר'... אבל באמת ה' לא מוותר: "יפקוד ה' על כל מפעליו".

- 'העונש לא יהיה כ"כ קשה'... אבל באמת: "בשפטים קשים יווסר".

- 'אוכל לטעון שמישהו אחר אשם, החברים, הסניבה'... ובאמת: "בל ילכד זר בגללו".

- 'מי שיענש הוא מין 'נשמה' מלאך', דבר מופשט, וזה לא אני... ובאמת: "אחד הוא עושה העבירה והנענש". ר' ישראל דיבר וכתב הרבה שאדם יבין שאותו עתיד שמדברים עליו זה הוא.

זוהי מלאכתו של הדמיון לנתק אותו מהמציאות הוודאית המוצגת ע"י השכל ולהשאיר אותו חפשי. שמא תאמרו: הרי זוהי מחשבה ממש ילדותית, שמכיון שאני רוצה כך, כך באמת יהיה... אבל זהו הכח של הרצון, שאינו נותן לאדם לקלוט את הדברים כמות שהם.

לא מספיק ללמוד את הדברים באופן יבש, כל מה שילמד מצד הטוב סו"ס הדברים ישארו יבשים ואפורים, ואילו הצד של היצה"ר מלכתחילה קרוב לחיים של האדם עד שזה מרגש אותו. הוא מציץ לו דברים 'חיים'. העבודה של האדם שגם הצד הטוב יהפך אצלו לדבר חי, והדרך היא ע"י התפעלות.

הנהל השוטף

"פגעי התבל מַצְעָרִים המה למכביר מול עונושי העבירות. תגעל נפש האדם למדי, יום לשנה יחשב. אוי לדמיון אויב הרע הלזה, מידינו הוא, בכחנו להרחיקו, בתיתנו אוזן קשבת אל השכל, להשכיל על דבר אמת, לחשוב שכל עבירה נגד הפסדה. ומה נעשה, הדמיון נחל שוטף והשכל יטבע, אם לא נוליכנה באניה, היא רגשת הנפש וסערת הרוח". (אגרת המוסר)

הדמיון נחל שוטף – שם הכל שוצף ורוגש. ולעומת זאת השכל הוא דבר יבש, והתוצאה בלתי נמנעת – הוא טובע בתוך הדמיון. האדם יודע שכך צריך לעשות אבל בשעת מעשה הכל נשכח – "בעידן יצה"ר לית דמכר ליצה"ט" (נרדים ל"ב ע"ב). מה עליו לעשות? להושיב את השכל בתוך אניה. מהי האניה? "רגשת הנפש וסערת הרוח" – לימוד המוסר בהתפעלות.

חשוב להדגיש כי ה'נידון' של הלימוד הוא השכל, לא סערת הרוח. אסור שתהיה אניה ואין קברניט בתוכה לנהל את האניה. העיקר הוא השכל, אבל כדי שלא יטבע הוא צריך את האניה וכן יוכל לעבור את הנהל.

אתה האיש?

שמואל ב' פרק י"ב:

"ויעבור האבל וישלח דוד ויאספה אל ביתו ותהי לו לאשה ותלד לו בן וירע הדבר אשר עשה דוד בעיני ה'. וישלח ה' את

הכלל: הדמיון מלמד את האדם שכל החיים וכל מעשי האדם אינם נוגעים אליו באמת.

מלך האיברים

הרצונות, התאוות, וכוחות הנפש יש להם חיות. יש בהם 'חוויה'. היצה"ר יודע לרגש את האדם, כמו שכתוב בקהלת (פרק ט'): "עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול וסבב אותה ובנה עליה מצודים גדולים. ומצא בה איש מסכן וחכם ומלט הוא את העיר בחכמתו ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא."

רש"י – "עיר קטנה, זה הגוף. ואנשים בה מעט, אלו אבריו של אדם. מלך גדול, זה יצר הרע שכל איבריו מרגישים בו. איש מסכן, יצר טוב". ובפ' הרא"ש נדרים (ל"ב ע"ב) – "איש מסכן וחכם זה יצה"ט, כדכתיב טוב ילד מסכן וחכם וזהו יצ"ט שהוא ילד בשנים כנגד יצה"ר וכו' וחכמתו בזויה שאין האברים נשמעין לו".

הצד של היצר הרע, התאוות וכו', יש בו חיות מצד הַרְגֵשׁ, אבל הצד הטוב איננו מרגש את האדם, הוא 'יבש'. נכון שמוכן לי שצריך לעשות את המצוות ויש ע"ז שכר וכו', אבל סו"ס אני מדבר על דבר רחוק ממני. ואילו הצד של היצה"ר תמיד קרוב לאדם עד שמרגש אותו בכל איבריו, יש לדברים שלו הרבה 'צבע'.

שתי מטרות בלימוד המוסר בהתפעלות

המטרות של לימוד מוסר בהתפעלות הן: א) לעקוף את מנגנון השמירה של הרצון, ובשביל זה דרושה התחכמות על דרך המשל של נתן הנביא (ע"י להלן), וכך להצליח להביא את הדברים 'אל'.

ב) לפעול שהצד הטוב יהיה בו חיות ורגש כמו בצד הרע. עבודת האדם להפוך את הצד הטוב לדבר חי באופן שיוכל לרגש אותו, לכן

נתן אל דוד ויבא אליו ויאמר לו שני אנשים היו בעיר אחת אחד עשיר ואחד רָאשׁ. לעשיר היה צאן ובקר הרבה מאד ולרש אין כל כי אם כבשה אחת קטנה אשר קנה ויחיה ותגדל עמו ועם בניו יחדיו, מפתו תאכל ומכסו תשתה ובהיקו תשכב ותהי לו כבת. ויבא הלך לאיש העשיר ויחמול לקחת מצאנו ומבקריו לעשות לאורח הבא לו, ויקח את כבשת האיש הראש ויעשה לאיש הבא אליו.

ויחר אף דוד באיש מאד ויאמר אל נתן חי' כי בן מות האיש העושה זאת. ואת הכבשה ישלם ארבעתים עקב אשר עשה את הדבר הזה ועל אשר לא חמל.

ויאמר נתן אל דוד אתה האיש... מדוע בזית את דבר ה' לעשות הרע בעיני את אוריה החתי הכית בחרב ואת אשתו לקחת לך לאשה ואותו הרגת בחרב בני עמון... ויאמר דוד אל נתן חטאתי לה'".

לשם מה היה נתן הנביא צריך לבוא עם סיפור מעושה, היה יכול לבוא אליו ולומר ישירות בשם ה': אתה מושחת! תראה מה שעשית, את אוריה הרגת בחרב בני עמון ואת אשתו לקחת!

מוכרחים אנו לומר חידוש גדול: **שכך לא היה משיג את המטרה.** לא היה יוצא מזה "חטאתי לה'" כמו שצריך. לכן נזקק נתן ללכת סחור סחור באופן כזה שהשכל של דוד יקבל את הדברים עד הסוף ממש בלי שום חציצה, ואחרי שזרז פסק את דינו של אותו עשיר באופן ברור, יכול נתן לומר לו 'אתה האיש', ועכשיו דוד רואה בבהירות מוחלטת מהו המעשה, שעד כה מסתמא לא החזיק לעבירה את כל המעשה שבדאי היו לו חשבונות גדולים, ועכשיו הנביא אומר לו שזו השחתה בלי שום שיור וכלי פתחון פה למליץ יושר, ממש כמו המעשה הנורא של האיש העשיר. מזה דוד חוזר בתשובה. אם היה נתן בא ומסביר שהמעשה שעשה דוד הוא רע,

לא היה השכל מקבל את הדברים לחליתם, רק כאשר ניטרל את הכיסויים וההגנות ע"י שמספר לו על מישוהו אחר, והשכל חפשי לגזור שהמעשה בלתי נסבל, ואחרי זה אומר לו "אתה האיש", אז הדבר עושה רושם גמור.

למדים אנו כאן את תורת ההתפעלות.

זו הצורה של לימוד מוסר בהתפעלות. דברים רבים ידועים לנו אבל זה לא 'שכל'. הפירוש ב'שכל' הוא שהשכל מקבל עד הסוף עם כל המשמעות, כמו 'אחד ועוד אחד שווה שנים'. אדם חי עם עצמו באופן שהוא והשכל שלו הם שני דינים, השכל אינו רואה את הדברים כמות שהם, מפני שיש מחיצות ויש טמטום, לכן איננו יודע, וגם אם יודע שיש כאן עוול הרי זה באופן שלא אומר לו הרבה שהדי דמיונו מוליכו שובב בדרך לב רצונו: זה אמנם לא יפה, אבל בן מוות? ובאופן כזה, אדם לא משתנה.

אם הצלחת בדבר יחדור אלי כמות שהוא בלי כל הכיסויים ואני רואה אותו בעצמי, המפגש הזה עם האמת לאמיתה עושה בי רושם. לא נדרשת כאן התלהבות, אלא פגיעה של האמת שמצליחה לפגוע ישירות באדם – 'אתה האיש'. זה נקרא התפעלות. היא ודאי עושה רושם על האדם והופכת אותו מבפנים. אנחנו לא דוד המלך ולא מסוגלים לקבל הדברים עד הסוף, אבל באיזו מידה שהיא כשהדבר יחדור אלי ורואה את הדברים כמות שהם יוצר בי רושם, ואח"כ צריך לעבוד עם הרושם ולהגביר אותו.

מסתבר שלא כ"כ נעים לשמוע 'אתה האיש', אבל זה חיוני, וגם חוויה. אדם שאינו זוכה לחוויה כזו יכול לעבור את כל החיים ועושה מעשה זמרי ומבקש שכר כפנחס, עם מעשים כאלו של אוריה החיתי בכל השטחים. אדם שאינו עובר את זה חי את כל החיים בהסתר מעצמו, לא יודע מעצמו כלום. אדם שזוכה מיד פעם לחוויה שכזו מייקר אותה מאד, כי כשנותנים לאמת לחדור

בדברים כמות שהם, וכך מסוגל לתפוס את חריפות הדברים, אח"כ פונה אל עצמו לראות אולי גם אצלו זה כך, ועושה גזירה שות, ועכשיו רואה את ההשחתה. זו נקודת ההתפעלות, שהאמת – היא השכל – מראה לו שזה בדיק המדובר. אחרי שלמד ותפס את הסוגיא הוא מבין שמה שיש אצלו איננו חסרון קטן, זה משהו עקרוני כמו הצירוף של הדברים בספר, **אתה האיש**. ממהלך כזה אדם מתפעל ונעשה בו רושם. אמנם מחר הוא כבר ישכח את חריפות הפגיעה, אבל נותר בו רושם.

כשניגשים ללימוד מוסר, לפני כל התעסקות אישית לומדים הסוגיא כמות שהיא, לנתק את הדברים מעצמא. א"א להתחיל באופן 'פרום', זאת אומרת שאם מתחיל מיד ללימוד מוסר 'כדי להיות יותר טוב', ישנו המנגנון של הרצון שיתן לו להבין את זה 'פרום', ולא את הדברים כמות שהם, צריך מתחילה לגשת לדברים, כאילו מדברים על מישהו אחר.

עוד דוגמא: "כל הכועס כאילו עובד עבודה זרה" (שבת ק"ה ע"ב) ו"כחופר בעיקר" (ראשית חכמה). סוגיא מעניינת... הדברים נשמעים חידוש, בפשטות אמנם הכעס אינו דבר יפה וטוב, אבל עד כדי כך? אם אלמד את זה 'פרום' אבין שאומרים לי: כעס הוא מאד גרוע. כאילו אני שומע דרשה שמנסים לשכנע אותי שהכעס הוא דבר לא טוב, אבל הרי אני כבר יודע זאת. הבעיה היא שהידיעה הזאת מוקטנת ונמצאת בתוך הצמצום שהרצון מרשה לי להבין, ומה הוא מרשה? הבה באופן כזה שאוכל לעסוק הלאה... אלא צריך להבין היטב את היקף ועומק הדברים, שבכעס מונח כפירה – בהשגחה, בבחינות, ועוד. אחרי זה יפנה אל עצמו ויהיה מופתע מהגוראות של כעסו.

דוגמא נוספת: "אם אין אני לי מי לי" (אבות פ"א מ"ד). מה כתוב פה? דבר שאתה לא תעשה בעצמך לא יהיה לך לעולם!! לעולם!!

היא חביבה עד מאד. זה לא כל כך נעים, אבל משמח. האדם מרגיש שהצילו אותו כשגילו לו את הדבר. זהו ענין ההתפעלות במוסר.

דוגמאות

משלי פרק כ"ד

"על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב. והנה עלה כולו קמשונים כסו פניו חרולים וגדר אבניו נהרסה. ואחזה אנכי אשית לבי ראיתי לקחתי מוסר".

בשלב הראשון אני לא מדבר על עצמי. עברתי על שדה של מישהו אחר. איזו שדה יפה היא היתה בעבר... "ואחזה אנכי" – אני רואה את החורבן עם כל ההיקף ומנסה להבין: זכורני שהיתה שדה יפה, למה נחרבן? המסקנה היא: כי בעה"ב היה עצל. עכשיו אני מחזיר את ההתבוננות אל עצמי: "ואחזה אנכי אשית לבי" – אולי הענין הזה נמצא אצלי... "ראיתי" – באמת אני מבחין שהדבר נמצא גם אצלי, ואז "לקחתי מוסר".

כשאני לומד ענין בספר מוסר, אינני לומד על עצמי, אלא מתעמק בענין כמות שהוא, כמו שלומדים תוס', אני יורד לעומקו כמות שהוא. כשהספר מדבר על עצלות, זהירות, זריזות, ומתאר את המידות כמות שהם, תלמד את הדברים כמות שהם עם כל החריפות, אל תחשוב על עצמך.

אחרי כן חוזרים על הדברים שוב ושוב ואז צצה מחשבה שאולי יש "גזירה שורה" בין הסוגיא לאיזה דבר שקיים אצלי, ועכשיו הוא כבר יודע צורתא דשמעתא וכשנמצא אצל עצמו פתאום מתגלה לו שהדברים ההם כמו שלמד בספר הם ממש מה שיש אצלו! זו התפעלות, כשמוגיע לנקודה שפתאום הדברים ממש פוגעים בו. בתחילה לומד הדבר כמות שהוא, אינו ניגש מראש כדי ללמוד מוסר על עצמו ולזרז ולהלהיב עצמו קצת, אלא משקיע את כח העיון

ההתפעלות. מה שיוצר את זה הוא ה'אתה האיש', זה מדבר עליך! לפגיעה זו קוראים התפעלות. אותה דקירה חודרת ללב ולא נותנת מנוח: מדברים עליך, על כוחות והתנהגות שלך! דבר זה יוצר רושם בלב ויכול לחולל שינויים, אחרי כן יש מקום לחזק את הדבר ע"י חזרה ורגש.

יש להבין: הדמיון שהוא כנחל שוטף מרגש את הכוחות של האדם, לא את האדם עצמו. לדוגמא, אנשים עושים לעצמם 'חוויות', וכי האדם עצמו מתרגש? אנשים משלמים כסף שיקפיצו אותם באויר ויסובבו אותם עם הראש למטה... ההנאה בזה היא מהתרגשות הכוחות, אבל כמובן האדם בעצמו לא מתפעל ומתרגש כלל.

לעומת זאת, כשאדם מתרגש מענין של מוסר אין כאן התרגשות הכוחות, נקודת ההתפעלות היא כשהדבר נוגע לאדם עצמו. כמו בצירור של לווייה, פתאום הוא קולט שהחיים הם דבר רציני. יש שכר ועונש, יש דין ויש דיין. העוה"ז מוגבל, האדם נצחי.

כשקולט אמת מדברי חז"ל שלמד, וקלט אותה כמות שהיא, הרי ממילא הדבר נוגע לו. החיים רציניים ויש משמעות לכל תנועה ולכל סטייה בחיים. ענין זה הוא מעל התרגשויות הכוחות.

המשגיח ז"ל מביא (עלי שור ח"ב סוף פרק ט') על ענין הרושם הנשאר מן התפעלות את המבואר בספרים שכל קדושה שחלה פעם באיזה מקום עושה רושם ולא מסתלקת, 'קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבא'. הישארות הרושם נובעת מכך שקדושה שורה תמיד על ה'בעצם' (משא"כ סומאה השורה תמיד בחלק החיצוני ולפיכך לא משאירה כ"כ רושם). והוא הדין אצל ההתפעלות, מאחר והתפעלות היא כניסת הדברים אל האדם עצמו לכן נשאר ממנה רושם באדם, כי דבר שנוגע בבעצם אינו מסתלק לגמרי.

בשום מעלה ושום קנין חשוב לא יוכל אף אחד לעזור לך, אתה לגמרי תלוי רק בעצמך. צריך ללמוד ולהרחיב את הדברים עד שיקלוט שבאמת זה כך, עד כדי כך – מה שלא עשיתי בעצמי לא יהיה לי לא יהיה לי ע"י שאני נמצא בכולל טוב, שכנים טובים, אשה טובה. לאפוקי, ולאפוקי, עד שנשאר מה שאני בעצמי עושה, ואז במבט על עצמי... אולי אני בעצם לא עושה כלום.

"זאם לא עכשיו אימתי", ממש כפשוטו, כל דבר - אם לא עכשיו, זה לא יהיה! על כל דבר שאדם דוחה חל הכלל הזה.

כשיבין הדברים לאשורם, מבלי לקשר אל עצמו, ודאי שימצא בזה 'לומדות' מסוים, הכלל 'אם אין אני לי מי לי' אומר משהו על ה'אני' הזה שהוא חפצא כזה שעומד בפני עצמו עד שאף אחד אחר לא יכול לעזור. ו'אם לא עכשיו אימתי' מגלה משמעות אחרת למושג זמן.

אחרי הבנת הדברים כמות שהם מתחיל לחשוב על עצמו, ואז יכול להגיע להתפעלות. נגדיר את השלב הראשון כ'הסח הדעת', נתתי לעצמי ללמוד את הדברים כמו שלומדים סוגיא בב"ק או קידושין שאין לי מניעה להבין הדבר לתכליתו. אח"כ מתחיל לחשוב שהנמשל הרי זהו אני, ויגלה זאת בנקודה זו וזו בחייו. המדובר פה זה אני – הדבר הזה עושה עליו רושם.

'התפעלות' פירושו שהדבר התחיל להיות נוגע באדם עצמו, הצליח לנגוע בו, והוא 'מתפעל', עושה הדבר בו פעולה. מכאן ואילך מתחילה העבודה של מוסר – להתלהב ולהולך הדבר בקול. את הנקודה האמתית שנקלטה יש להולך באניית הרגש.

רגשת הכוחות לעומת התפעלות האדם

ידוע שר' ישראל חידש שצריכים להוסיף רגש כדי להגביר את הדבר ולהמשיך אותו, אבל חשוב להדגיש: לא הרגש הוא היוצר את

אשר ירעבו ויצטערו הרבה. ובלשון הרע החמורה, בנקל יעבדו עליה גם בלי תאוה גדולה. ועתה הננו רואים כי עיקר השמירה מהעבירה היא רק לעשות את ההרגל טבע אצל האדם...

הדברים אינם קשורים לשכל, הלא נטילת ידיים הרבה פחות חמורה מלשוה"ר, ומ"מ אינו מצויר את עצמו אוכל מבלי נט"י, כי מאז שהוא ילד קטן הורגל בזה, וחזרו על הדבר אצלו הרבה פעמים, משא"כ לשוה"ר. הוא הדין מעשה שנעשה ונשנה משאיר רושם וכן כשאדם לומד מוסר וחוזר פעם ושוב פעם הדבר עושה עליו רושם בלב וברגש.

התבוננות וציור
 "עתה מה היא היראה ומה קנייתה? אחת היא, הרחבת הדברים הנודעים לכל וכו'" (אור ישראל ט').

התבוננות היא ההסתכלות על הפרטים עד שיש תמונה ברורה וזה עושה רושם חי, ומקרב את הדברים אלי. לא די בכללים. כששלמה המע"ה מספר על חורבן שדה העצל הוא מפרט: "והנה עלה כולו קמשונים, כסו פניו חרולים, וגדר אבניו נהרסה".

בציור: אני מביט אל עבר הגבעה שממול ובראשה נראית לי דמות כלשהי. בתחילה א"א להבחין אם זהו אדם או חמור, וכשמתקרב מעט כבר ניכר שזהו אדם אך ספק איש ספק אשה, אח"כ אפשר להבחין בפרטים נוספים, שזהו איש ושהוא לבוש כובע וחליפה, אולם תווי פניו אינם ניכרים, ואח"כ שהתקרב עוד יותר אני יכול לראות שזהו אחי! כל מידה של התקרבות מביאה אתה פרטים נוספים עד לתמונה המדויקת.

התקרבות לדבר כלשהו נעשית על ידי הכרת פרטיו. כל עוד שיש לי רק מחשבה כוללת, למשל - "נעם הוא דבר גרוע", זה דבר

פרק ו' תורת ההתבוננות והציור

השדשה ע"י חזרה
 הרב דסלר אומר שאפי' אם אדם לומד מוסר בלי שום התפעלות אלא שחוזר וחוזר שוב ושוב גם זה הוא דבר טוב. המקור לזה ברמב"ן בפתיחה לדברים: "אבל בישראל יחזיר המצוות הנוהגות בהם, פעם להוסיף בהם ביאור ופעם שלא יחזיר אותו רק להזהיר את ישראל ברוב אזהרות, כמו שיבואו בספר הזה בעניני עבודה זרה אזהרות מרובות זו אחר זו בתוכחות וקול פחדים אשר יפחיד אותם בכל עונשי העבירות". היינו, התורה רגילה לחזור על אזהרות שוב ושוב כי תכונת נפש האדם שחזרה שוב ושוב על אזהרות מסוימת הופכת אותה לחמורה יותר ויותר אצל ההרגש. הפרסומאים יודעים זאת, הם חוזרים על אותו משפט שוב ושוב - אותו מוצר פעם אחר פעם עד שנכנס לתודעה של האדם, נעשה קרוב אליו, והוא קונה אותו.

אנחנו יודעים שעבירה שאדם הורגל להזהר בה מנעוריו נחשבת חמורה בעיניו יותר מענינים אחרים חמורים הרבה יותר שלא הורגל בהם, והוא מרגיש שא"א לוותר עליה. כך כתב ר' ישראל באגרת המוסר:

"כי עינינו הרואות הרבה מהעבירות אשר האדם נמוע מהם בטבע, ולא יעבור עליהם אף גם בעת אשר ילחצנו לזה איזה דבר, וישנם עבירות חמורות מאלו, והאדם הזה בעצמו יעבור עליהם בנקל. דרך משל: חלק גדול מאחינו בני ישראל כמעט רובם ככולם לא יאכלו בלי נטילת ידיים חלילה, אף גם בעת

אחרי שהדבר ברור יש לחזור הרבה הרבה פעמים כדי לעשות בנפשו רושם. כשמגיעים בלימוד לנקודה שעושה בו רושם אפשר להשאר בנקודה זו למשך זמן רב כל זמן שנמשך הרושם.

בכדי להתרכז ולהתמיד עם הדברים אפשר לנגן ולהשתמש בתנועות (כמו שכלימוד גמרא מנגנים ומתענגים כדי ליצור ריכוז), לעורר הנפש, עד שהדברים יהיו חיים אצלו כמו חוש.

הח"ח במכתבים מספר שהיה עם ר' ישראל במלון והטה אוזן לשמוע מה יעשה ר' ישראל בלילה, והנה הוא חזר על מאמר חז"ל אחד – "ודלא יליף קטלא חייב" – במשך ארבע וחמש שעות! והרי ר' ישראל היה ממש גאון ומה יש לו כאן לעסוק וללמוד במשך זמן כה רב? אין זאת אלא בתורת התפעלות - לחזור שוב ושוב, להשקיע עוד רושם ועוד רושם, עד שהדבר אינו נפרד ממנו וכשתגיע שעת נסיון, המוסר יהיה חי בקרבנו.

ככל שהמידה הרעה תקועה עמוק בלב כך צריכים ללמוד הרבה מוסר, "לשפוך מים רבים" כלשון ר' ישראל, עד שיראה בעיניו ובאוזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו'.

מופשט שטוב עבור השכל אבל אין זה מקרב את הדבר אלי, כלומר שאני ארגיש את הדבר באותו תחום של כחות הנפש, באותו האופן של התעוררות הכעס עצמה. כשלומדים מוסר על כעס המטרה לקרב את הדברים אלי עד שמתעוררת התפעלות על הדבר. ר' ישראל כותב שיש להרחיב ולצייר את הדברים. אם אני מצייר את הדבר על כל פרטיו הוא נעשה קרוב אלי. כשלומדים חז"ל יש לצייר ולהרחיבו עד שאני מזהה אותו על פרטיו ואז הוא נעשה קרוב ומזה מתעוררת התפעלות כאשר מעורר את הרצון להשתפר ולהתמודד עם החסרון.

דוגמא נוספת: אפשר לומר משפט – "עוה"ב איז מורא'דיג", אבל התנא לא הסתפק בזה אלא הרחיב את הדברים: "יפה שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב מכל חיי העוה"ז", ועלינו לקרב עוד יותר: מה פירוש 'מכל חיי העוה"ז'? – אם מזדמן לנו איזה דבר טוב של עוה"ז כגון חתונה מפוארת אפשר לנצל את ההזדמנות לצייר שעוה"ב זה הרבה יותר מכל הפאר וההדר הזה, והרבה יותר מפי כמה מזה, וכן הלאה (עי' בר"א אסתר א, ו).

כמו כן, אפשר לדבר על "נצה" זה נשאר מופשט ורחוק. צריכים להתחיל מהמציאות המוכרת כאן שאיננה נצה ולצייר שנצח הוא הרבה יותר מכך; יותר ממאה שנים, יותר מאלף שנים, וכן הלאה.

העיקר לעורר אצל עצמו ציור רחב שיוכל להתקרב ולהתבונן ולהתמקד בענין כמות שהוא, עד שמגיע להתפעלות שעל ידה מתייחד עם הדבר מבלי שיופרע ע"י כחות ועינים אחרים. לדוגמה, אדם לומד בחז"ל שעוה"ז הוא לא כלום, כבוד הוא שום דבר, כל ההנאות הם שום דבר, פשוט בזבזו זמן! הוא צריך כעת לשכוח מכל ההרגשים שמפריעים לו להבין את הדבר הזה באמת, שהרי הוא דוקא נהנה מאד מן העוה"ז וכאן חז"ל אומרים שעוה"ז הוא לא שום דבר.